

Fråga om en socialnämnd vid familjehemsplacering av en fyraårig flicka, vars vårdnadshavare dömts till ett långt fängelsestraff för mord på flickans mor, fullgjort sin skyldighet att överväga en s.k. anhörigplacering

AA, som är född 1996, är dotter till BB och CC (*namnen på de enskilda personerna har fingerats*). I februari 1999 avled CC efter att ha utsatts för yttre våld. BB dömdes den 13 juli 1999 till tio års fängelse för mord på sin hustru. Domen vann laga kraft.

Socialnämndens sociala utskott i Trelleborgs kommun beslutade den 27 september 1999 att med stöd av 1 och 6 §§ socialtjänstlagen (1980:620), SoL, placera AA i ett familjehem.

Utskottets val av familjehem för AA blev föremål för ett tillsynsärende vid Länsstyrelsen i Skåne län. Anmälningarna dit rörde framför allt det förhållandet att AA inte familjehemsplacerades hos sina släktingar på moderns sida.

Länsstyrelsen meddelade den 29 oktober 1999 beslut i tillsynsärendet och riktade i flera avseenden allvarlig kritik mot nämndens handläggning av ärendet, bl.a. i fråga om underlåtenhet att utreda släktinghemmen på den avlidna moderns sida. Länsstyrelsen ansåg även att nämnden, då fadern motsatte sig placering i släktinghem på moderns sida, borde ha ansökt om att barnet skulle beredas vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, och att nämnden också skulle ha gjort framställning till tingsrätten om vårdnadsöverflyttning.

I en anmälan till JO klagade AAs: moster DD på Socialnämnden i Trelleborgs kommun med anledning av att AA placerats i ett externt familjehem i stället för hos släktingarna på moderns sida (JO:s dnr 4166-1999). I en annan anmälan framförde EE i huvudsak motsvarande klagomål mot nämnden (JO:s dnr 3990-1999).

Makarna FF och GG, som är farföräldrar till AA, inkom till JO med klagomål angående länsstyrelsens hantering av tillsynsärendet (JO:s dnr 4128-1999). De anförde bl.a. att länsstyrelsens handläggning präglats av partiskhet till förmån för AA:s anhöriga på moderns sida.

Anmälningarna remitterades till Socialnämnden i Trelleborgs kommun för utredning och yttrande i frågan huruvida nämnden kunde anses ha fullgjort den skyldighet som följer av 22 § SoL när det gäller placeringen av AA. Nämnden överlämnade som sitt remissvar en av nämndens ordförande HH och socialchefen JJ upprättad tjänsteskrivelse, vari anfördes bl.a. följande.

Bakgrund

AA är född och uppvuxen i Trelleborg. Hennes familjeförhållanden tycks ha varit mycket välordnade och positiva. Relationerna till daghemmet har fungerat mycket bra. Flickan har haft ett nära och positivt nätverk både av släktingar och vänner i och utanför Trelleborg. Familjen har inte haft någon kontakt med socialtjänsten.

Mordet

På kvällen 1999-02-21 slås flickans tillvaro i spillror. Modern dödas och pappan anhålls som misstänkt för hennes död. Socialtjänsten informeras och i samråd arrangeras flickans omhändertagande först av grannar under något dygn, sedan hos morfar för att 1999-02-28 flyttas hem till farmor och farfar i Trelleborg.

Alla dessa åtgärder sker i fullt samförstånd med ett välfungerande släktingnätverk. Socialnämndens bedömning är att dessa åtgärder är helt förenliga med flickans bästa enligt § 1 SoL. Placeringen bygger på frivillighet enligt § 6 g SoL, och indirekt innebär placeringen också att delar av § 22 tillämpas:

”Vården bör utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och annan närstående samt kontakt med hemmiljön”.

Socialtjänsten kontaktar omgående barn- och ungdomspsykiatriska kliniken vid Malmö Allmänna Sjukhus för att få råd angående hur kontakten med flickan skall ske kring det som inträffat.

Faderns häktning

Fadern häktas 1999-02-25. Häktningsförhandling förbereds inom 14 dagar. 1999-03-11 omhäktas fadern ytterligare 14 dagar.

Under denna period har socialtjänsten kontakt med pappan och diskuterar insatser för flickan. Här grundläggs också ett samtycke som går ut på att flickan tillsvidare bor kvar hos farmor och farfar. Där känner hon trygghet och hennes situation kan så långt möjligt normaliseras, bland annat med fortsatt vistelse på daghem, kontakt med grannbarn och övrigt nätverk. Dessutom får flickan möjlighet till fortsatt kontakt med fadern.

I detta skede förnekar fadern brott. Socialnämnden bedömer att det inte är rimligt att begära omhändertagande enligt LVU eller föranstalta om vårdnadsöverflyttning. I samband med länsstyrelsens kritik är det oklart om de menar att dessa överväganden borde gjorts i samband med häktningen. Enligt länsstyrelsens bedömning kan flickan då teoretiskt sett betraktas som övergiven av fadern som inte kan sörja för henne. Socialnämnden anser det dock inte rimligt att agera mot fadern i denna situation, då han enligt svensk rättspraxis måste betraktas som oskyldig samt att nämnden hade pappans samtycke till föreslagna insatser för flickan.

Placeringen hos farmor och farfar blir relativt långvarig på grund av att rättsprocessen drar ut på tiden. Alla i flickans släktingnätverk är eniga om att denna placering är det bästa för henne.

Rättegång/dom

Rättegången mot pappan inleds 1999-05-27. Fadern nekar till mord och hävdar att tragedin är en olyckshändelse. Senare döms pappan till mord och påföljden blir 10 års fängelse.

Socialnämndens handläggare diskuterar en framtida planering för flickan.

I samband med detta görs ett övervägande jämlikt § 22 SoL. Möjliga släktingplaceringar är farmor och farfar, faster, morfar, mormor och två mostrar. Med tanke på den mycket speciella situation som bildar bakgrund till flickans behov vill socialnämnden vidare utreda om en släktingplacering i detta fall är det bästa alternativet.

Yttrande från BUP

Socialförvaltningen gör 1999-08-10 en framställning till barn- och ungdomspsykiatriska familjemottagningen. Frågeställningarna är helt koncentrerade kring de erfarenheter som barn- och ungdomspsykiatriska familjemottagningen har kring placeringar i liknande fall:

- Barnets rätt och behov av kontakten med pappan.
- Barnets rätt och behov av kontakt med mor- och farföräldrar samt övrigt nätverk.
- Barnets rätt och behov av en trygg uppväxt. Inom nätverket? Utanför nätverket?

Barn- och ungdomspsykiatriska familjemottagningen på lasarettet i Trelleborg, tillhörande Sydvästra Skånes sjukvårdsdistrikt, är socialnämndens normala referensmyndighet. Barn- och ungdomspsykiatriska utlåtanden är ofta ett tungt vägande remissinslag i § 50-utredningar. Normalt utnyttjas endast en barn- och ungdomspsykiatrisk organisation. I detta fall är det den offentliga myndigheten som kan betraktas som objektiv och utan partsbildningar. Socialnämnden utgår från att barn- och ungdomspsykiatriska enheten enbart ser till flickans bästa enligt § 1 socialtjänstlagen med den koppling som görs i § 22 SoL.

I länsstyrelsens kritik framförs att socialnämnden tagit alltför stort intryck av detta formella yttrande och inte vägt in ett yttrande från en motsvarande enhet i Linköping. Detta yttrande är uppenbart en partsinlaga och bygger på kontakter med endast delar av släktingnätverket.

I sitt yttrande 1999-08-23 (*här utelämnat; JO:s anm.*) framför enhetschef KK att hon och hennes medarbetare under de senaste två åren varit i kontinuerlig kontakt med ett barn i samma situation som det nu aktuella. Erfarenheterna har också diskuterats med handledare utifrån.

I yttrandet utvecklas förslag om att det ur barnets perspektiv är bättre med en placering i familjehem utanför släktens nätverk, där barnet kan växa upp i en frizon utan att ständigt bli påmind på grund av de känslor som finns hos alla släktingar om den svåra händelsen som har varit.

I yttrandet understryks också att en familj utan inblandning av egna minnen och starka känslor gör att barnet kan besöka de olika släktingarna på ett mer naturligt sätt.

Placering utanför släktingnätverk

Under denna period överväger socialnämndens handläggare alla släktingar som möjliga familjehem. Farmor och farfar samt fastern gör dock bedömningen att en placering enligt BUP:s förslag är att föredra. De ser då möjligheten att fullt ut fungera i sina normala släktingroller.

Initialt anmäler både morfar och hans nya fru, mormor och de båda mostrarna sitt intresse och hävdar att de alla har företräde till placering jämlikt § 22. I ett senare skede utkristalliserar sig en av mostrarna och hennes sambo som denna släktinggrens huvudalternativ. Socialnämndens handläggare gör en kontinuerlig avstämning av de olika alternativen. Mest ingående diskussion förs med den moster som upplevs som moderns släktgrens huvudalternativ.

En fortsatt placering hos farmor och farfar bedöms i detta läge mindre lämplig, trots att vissa av socialtjänstlagens grunder i form av normalisering och trygghet hade kunnat uppfyllas här. En alltför nära koppling till pappan hade kunnat innebära en risk för svårigheter med umgänget för moderns nätverk, vilket inte hade gagnat flickans bästa. En placering i Trelleborg kunde också på sikt bli en belastning för flickan med tanke på lokalsamhällets intressefokusering på det grova brottet.

Övervägande kring en placering hos mostern och hennes sambo pekade bland annat på att det handlade om ett relativt kort förhållande, frågor kring den gemensamma vårdnaden om den sjuåriga sonen och sambons fadersroll. Kontakten mellan flickan och mostern hade varit relativt liten. Det biografiska avståndet mellan Linköping och Trelleborg skulle innebära en försvårad kontakt med grundtryggheten i Trelleborg och dessutom sannolikt innebära svårigheter kring umgänget med faderns släktingnätverk.

En mer detaljerad beskrivning av familjehemsutredarnas arbete har lämnats i yttrandet till länsstyrelsen och bifogas här som bilaga (här utelämnat; JO:s anm.).

Sammantaget gör socialnämnden den bedömningen att det inte kan vara till gagn för flickan att i denna konfliktfyllda situation placeras i släktinghem. Med stöd av det barnpsykiatriska yttrandet anser sig socialnämnden kunna göra ett avsteg från huvudregeln i § 22 att barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. Enligt samma paragraf skall också barnets bästa alltid beaktas.

Socialnämnden menar att flickan behöver fostras så att hon rustas för att leva med det livstrauma som hon genom mordet på mamman utsatts för. En placering i släktingnätverket på moderns sida ger utrymme för frågor kring hur de i framtiden kan hantera upplevelser av att flickan påminner dem om sin pappa. Finns det en risk att hennes beteende tolkas speciellt av släktingar som medvetet eller omedvetet kan göra en koppling till pappan och hans roll som mördare?

Inom faderns familj hanterar man idag huvudsakligen situationen genom en förnekelse av brottet och det är inte rimligt att flickan i alltför stor utsträckning dras med i denna föreställning.

I den aktuella situationen gör nämnden bedömningen att en släktingplacering inte skulle tillförsäkra flickan rätten till hela sitt nätverk. Hennes möjlighet att med tilltagande ålder få bilda sig en uppfattning och ta ställning till hur umgänget med släktingnätverket och pappan skall utformas måste ges stor vikt. Nämnden anser att denna process bäst sker i en familjehemsplacering utanför nätverket. I detta speciella ärende anser därför nämnden att barnperspektivet utifrån flickans unika situation bäst tillgodoses genom en sådan placering.

Utskottsbeslut 1999-09-27

Socialnämndens sociala utskott beslutar 1999-09-27 att flickan skall placeras i ett familjehem utanför släktingnätverket. Mot detta beslut reserverar sig en ledamot som förordar släktingplacering.

Länsstyrelsen är i sitt beslut 1999-10-29 kritisk till detta ställningstagande och anser att det inte angetts bärande skäl för att inte placera i något av de släktingars hem på moderns sida som velat ta vård om barnet. Socialnämnden bör efter utredning, och om denna visar att så är lämpligt och förenligt med barnets bästa, placera barnet i något av dessa hem.

I efterhand förtydligar dock länsstyrelsen att ett sådant beslut måste föregås av antingen ett beslut om omhändertagande enligt LVU eller att faderns samtycke fås eller att vårdnaden flyttas från honom efter begäran till tingsrätten. Några klara indikationer på hur en process i länsrätten kring omhändertagande enligt LVU eller en vårdnadsprocess i tingsrätten skulle utfalla kan självklart inte lämnas.

Pågående länsrättsprocess

En viktig åtgärd i det aktuella ärendet är inskolningen inför placering i familjehemmet.

Genom ett överklagande från en person LL i Trelleborg öppnade länsrätten i Skåne län 1999-10-15 ett mål där länsrätten skall pröva lagligheten i socialnämndens beslut 1999-09-27 att placera den underåriga flickan i ett utomstående familjehem i stället för hos nära släktingar. LL yrkade att länsrätten prövar beslutets laglighet och därvid undanröjer det överklagade beslutet. I avvaktan på länsrättens slutliga prövning anhålles vidare att det överklagade beslutet inhiberas.

Länsrätten i Skåne län beslutade 1999-10-21 att avslå yrkandet om inhibition. I sitt skäl för beslut skriver länsrätten att enligt rättspraxis bör en bedömning om inhibition i ett mål om laglighetsprövning enligt kommunallagen grundas på ett preliminärt ståndpunktstagande till frågan huruvida det överklagade beslutet är olagligt eller ej enligt de av klaganden åberopade omständigheterna. Inhibition kommer i fråga endast om starka skäl talar för att beslutet är olagligt och att verkställighetsförbudet är ägnat att förhindra att ett allmänt eller enskilt intresse åsamkas beaktansvärd skada.

Detta beslut överklagades till kammarrätten i Göteborg som 1999-11-04 beslutade att inte meddela prövningstillstånd. Länsrättens avgörande står därför fast. En senare framställan till regeringsrätten om ändring har inte getts prövningstillstånd. Socialnämnden i Trelleborg har tolkat dessa beslut som stöd för att fullfölja inskolningen.

Socialnämnden accepterar att länsstyrelsen kan göra andra bedömningar och värderingar samt tolka bakgrundsfakta på ett annat sätt och därigenom komma till en annan konklusion än socialnämnden. Socialnämnden vill dock framföra att nämndens handläggare har alla bakgrundsfakta och den dagliga kontakten med flickan och hennes situation.

Socialnämnden anser att nämnden gjort en rimlig § 22-avvägning och om inte beslutet är olagligt, anser nämnden det vara rimligt att fullfölja placering i ett familjehem utanför släktingkretsen. Detta för att fullfölja tanken att skapa en frizon för flickan.

Det aktuella familjehemmet väljs med omsorg för den speciella situation som gäller för flickan. Placeringen är nära både Trelleborg och Mellbystrand för att underlätta fortsatt tät kontakt med båda släktgrenarna. Familjehemmets vuxna är något äldre och har goda förutsättningar att fungera bra tillsammans med farmor och farfar samt mormor och morfar. De har erfarenhet av tidigare familjehemsplaceringar och bedöms ha både kompetens och vilja att samarbeta med både socialtjänsten i Trelleborg och i ett senare skede barnpsykiatrisk expertis.

Länsstyrelsebeslutet och massmedia

Efter länsstyrelsens beslut 1999-10-29 och den förnyade intensiva massmediadebatten tillförs ärendet en ny dimension. I ett brev till socialnämnden, vilket senare bifogas en JO-anmälan, skriver farföräldrarna och fastern bland annat: "Vi anser därför att det bästa för AA är att placeras utanför nätverket, men om beslutet ändras och AA skall släktplaceras, så är vi givetvis också intresserade".

Socialnämnden anser att detta förstärker bilden av en konfliktfylld släktingsituation. Uppenbart handlar det nu om en vårdnadstvist.

Socialnämnden anser inte det vara rimligt med ytterligare övervägande enligt § 22, även om nämnden gjort minst ingående bedömningar av alternativen på faderns släktsida.

Nuläge

Under den senaste månaden har inskolningen till familjehemmet genomförts. "Det främmande hemmet" har blivit flickans trygga, ombonade vardagsarena. "De okända personerna" har snabbt för flickan blivit varma, omtänksamma, stabila vuxna föräldraförebilder respektive stimulerande lekkamrater.

I § 22 SoL understryks att vården bör utformas så att den främjar den en skildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön. Detta har redan efter kort tid utvecklats positivt och flickan har redan haft besök av morfar, mormor och mostrar. Farmor och farfar har som deltagare i inskolningsprocessen redan etablerat en positiv kontakt.

Vårdplan och umgängesplan säkrar formellt denna kontakt, men viktigare är det faktiska samspelet mellan familjehemmet och släktingarna på båda sidor.

Det är alltför tidigt att dra långtgående slutsatser, men erfarenheterna hittills pekar på att denna kontakt fungerat mycket bra och allt talar för att den utvecklas enligt målsättningen.

Vårdnadsfrågan

Socialnämnden har 1999-11-08 beslutat ge socialförvaltningen i uppdrag att utreda vårdnadsfrågan. Bakgrunden är bland annat den kritik som riktas i länsstyrelsens beslut, motioner i ärendet från riksdagsmän samt många olika myndighetspersoner och allmänheten som haft kritiska synpunkter på att en pappa som mördat flickans mamma skall få behålla den juridiska vårdnaden.

En bedömning av en automatisk koppling mellan ett grovt brott och förlust av vårdnad görs bäst i tingsrätten. En sådan bedömning borde kunna initieras på andra sätt än genom en framställan från socialnämnden. Hur en sådan bedömning skall komma till stånd är i dagsläget oklart. Tveksamt om en sådan bedömning måste ske via omvägen att socialnämnden gör en framställan enbart på denna grund.

I en dom i ett liknande ärende har länsrätten i Jönköpings län, 1999-12-06, gjort en bedömning som snarast får tolkas som att en överflyttning av vårdnaden inte med automatik kan ske endast på grundval av ett grovt brott. Det är möjligt att en mer djupgående analys av det nuvarande rättsläget behöver göras på central nivå.

Sammanfattning

Socialnämnden har tolkat § 22 SoL så att denna, i synnerhet genom senaste skärpningen av texten, skall stärka föräldrars, släkts och närståendes ställning vid samhällsvård. Att detta alltid skall övervägas, men att paragrafen måste ta hänsyn till barnets bästa enligt § 1 SoL och att den inte har någon övergripande roll i förhållande till frivillighet enligt § 6.

Skrivningen i § 22 med ordval som överväga och undersöka tolkar socialnämnden så att formella familjehemsutredningar kring tilltänkta släktinghem inte med automatik måste göras. Nämnden anser att det är en annorlunda process att överväga och undersöka möjligheter av en släktingplacering. I regeringens proposition 96/97:124 uttrycks detta just som ett krav att i första hand utreda möjligheterna att placera barnet i det naturliga nätverket. Med hänsyn till en helhetsbedömning i det aktuella ärendet anser socialnämnden att en rimlig avvägning har gjorts utifrån lagens krav.

Tre huvudsakliga skäl för avsteg från huvudregeln om släktingplacering anser socialnämnden föreligga:

- Det finns flera konkurrerande släktinghem och en placering i någondera nätverket riskerar att försämra flickans viktiga kontakter med alla släktingar.
- En placering i ett familjehem utanför släktingnätverken kan på ett bättre sätt ge flickan en balanserad uppväxt där hon med tilltagande ålder själv kan skapa sig en bild av sin livssituation utan direkt eller indirekt påverkan av släktingars uppfattning av traumat.
- Faderns synpunkter som vårdnadshavare kan inte helt bortses från. I den tidigare nämnda länsrättsdomen i Jönköping har detta ytterligare understrukits. Länsstyrelsens i Skåne kritik mot socialnämndens i Trelleborg handläggning har återopats i målet, men genom länsrättsdomen uppenbarligen inte vunnit gehör.

Avslutningsvis vill socialnämnden framhålla att nämnden anser sig ha arbetat med flickans bästa för ögonen i hela handlägningsprocessen. Att den slutliga familjehemsplaceringen skett utanför släktingnätverket beror definitivt inte på att socialnämnden inte varit medveten om paragrafen och dess innebörd, utan på ett noga övervägt ställningstagande.

JO inhämtade yttrande från Socialstyrelsen angående styrelsens syn på tillämpningen av 22 § fjärde stycket SoL, särskilt i fall där vårdnadshavaren

motsätter sig en anhörigplacering. I ett yttrande som beslutades av tf. överdirektören MM, anförde Socialstyrelsen följande.

Lagstiftning m.m.

Enligt 25 § första stycket SoL får en underårig inte utan socialnämndens medgivande tas emot för stadigvarande vård och fostran i ett enskilt hem som inte tillhör någon av hans föräldrar eller någon annan som har vårdnaden om honom. Som ett medgivande anses socialnämndens beslut att bereda den underåriga vård i ett visst familjehem. Socialnämnden får inte lämna medgivande enligt första stycket utan att förhållandena i det enskilda hemmet och förutsättningarna för vård i hemmet är utredda.

Det finns inga uttryckliga bestämmelser som reglerar vad en familjehemsutredning skall innehålla. Viss vägledning ges emellertid genom 26 § SoL. Av bestämmelsen framgår att den unge skall kunna garanteras en god vård och fostran i hemmet och i övrigt goda uppväxtförhållanden. För att kunna garantera det krävs en mycket god kännedom om barnets särskilda behov och förutsättningar samt de omständigheter som gjort det nödvändigt att placera barnet i ett familjehem.

Av förarbetena till bestämmelsen framgår att utredningen bör belysa om de blivande vårdarna utgör en för den unge lämplig familjesammansättning och om det föreligger goda förhållanden för den unge både i det nya hemmet och i dess omgivning. Således krävs även en fördjupad kunskap om familjehemsföräldrarnas vilja och förmåga att ge barnet behövlig omsorg och att tillgodose särskilda behov hos barnet. Utredningen bör mynna ut i en bedömning av familjehemsföräldrarnas förutsättningar att uppfylla barnets behov (se prop. 1989/90:28 s 128 f.).

Enligt 22 § tredje stycket SoL bör vården utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön.

Svensk lag har valt att inte lämna något försteg för en placering hos barnets släktingar. Emellertid understryks i förarbetena att de vägledande principerna i socialtjänstlagstiftningen, kontinuitetsprincipen, bör tolkas så att nämnden inte förbiser möjligheten att hitta en bra placering i barnets naturliga nätverk.

Socialtjänsten bör i varje enskilt fall i första hand utreda möjligheten att placera barnet i det naturliga nätverket. Många gånger framstår det även som naturligt att placera barnet hos en person som har en släktrrelation. Det betyder också att man regelmässigt bör undersöka släktens möjligheter att stödja barnet även om det placeras i ett "främmande" familjehem. En placering i slakten eller nätverket utesluter emellertid inte kravet på att det tänkta familjehemmet skall utredas och godkännas på liknande sätt som ett "främmande" familjehem (se prop. 1996/97:124 s. 114 och 1996/97:SoU18 s. 84).

Den 1 juli 1999 ändrades bestämmelsen i 22 § fjärde stycket SoL från att socialtjänsten *bör* överväga till *skall* överväga om barnet kan placeras hos släktingar eller andra närstående. Det var med anledning av prop. 1997/98:102 om en strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige m.m. som Socialutskottet lade fram förslaget till ändring. Utskottet anförde bl.a. att en ytterligare betoning bör göras av vikten av att socialtjänsten i första hand överväger huruvida placeringen kan ske hos släktingar eller närstående. Utskottet erinrade emellertid samtidigt om vad som stadgas i lagrummet, nämligen att barnets bästa alltid skall beaktas vid placering. Utskottet vidhöll också uppfattningen att om personerna i barnets närhet inte kan tillförsäkra barnet god vård skall placeringen givetvis inte ske där utan i ett annat familjehem (se 1998/99:SoU6).

Bedömning

Ett grunddrag i socialtjänstlagstiftningen är att vård och behandling skall ske i frivilliga former och i samråd med dem det berör så långt detta är möjligt. Socialtjänstens insatser skall bygga på respekt för människors integritet och självbestämmanderätt. Nämndens insatser för den enskilde skall utformas tillsammans med honom. Detta gäller även vård av barn och unga.

Socialnämnden har ett ansvar för att de som behöver beredas vård utanför det egna hemmet tas emot i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende och principerna om flexibilitet, kontinuitet och närhet skall därvid tillämpas. Detta gäller även vid placering av barn och unga.

De krav som lagen ställer i fråga om samhörighet och kontakt med hemmiljön handlar inte bara om geografisk närhet. Språkliga och kulturella skillnader i synsätt och bakgrund kan skapa väl så stora avstånd mellan människor. Att sådana skillnader beaktas och att man väljer ett hem som kan samarbeta med barnets biologiska föräldrar är av största betydelse vid alla placeringar. Det innebär att socialtjänstens personal måste vara lyhörd för föräldrarnas egna önskemål utan att för den skull göra avkall på den professionella bedömningen av vad som är ett lämpligt hem för det enskilda barnet.

Vid val av familjehem skall nämnden enligt 22 § fjärde stycket SoL överväga om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. De generella reglerna om att barnets bästa skall tillgodoses, att barnet skall få upprätthålla kontakterna och att barnet skall få god vård och fostran skall vara vägledande även vid placering hos släktingar.

Inför den förändrade lydelsen av 22 § SoL som genomfördes den 1 januari 1998 framhölls att socialtjänsten fått stark kritik för att inte vara tillräckligt lyhörd för möjligheterna att placera barn hos släktingar. Detta trots att forskning visat att sådana placeringar kan vara att föredra om placeringen ses ur ett livsperspektiv. Lagstiftaren ansåg emellertid inte att det var möjligt att slå fast en princip som innebär att släktingplaceringar eller andra placeringar i barnets nätverk alltid skall prövas i första hand. En sådan placering innebär inte några garantier för att just detta hem kan tillförsäkra barnet en god vård (se prop. 96/97:124 s. 114).

När det blir aktuellt att placera ett barn utanför det egna hemmet måste vården planeras utifrån det enskilda barnets behov av stöd, hjälp och skydd. Barnets behov måste kunna tillgodoses såväl på kort som på lång sikt. En vårdplan måste utarbetas som redovisar den vård som socialnämnden anser vara nödvändig. Det är sedan barnets vårdnadshavare och den unge själv när han fyllt 15 år, som har att ta ställning till den planerade vården och lämna samtycke till vården. Lämnas samtycke till den planerade vården innebär det som regel att vården kan ges i frivilliga former. Det är viktigt att påpeka att samtycket skall avse hela den planerade vården. Det kan förekomma att en vårdnadshavare endast samtycker till viss form av placering, t.ex. i ett hem för vård eller boende, men inte till placering av barnet i familjehem. En annan begränsning i samtycket kan vara att endast ett visst familjehem accepteras, t.ex. hos en nära anhörig. Situationen kan också vara det omvända, dvs. att samtycke lämnas till alla hem utom det som nämnden förslagit (jfr RÅ 82 2:74). Den vård som kan anses vara den behövliga för den unge kan naturligtvis utformas på olika sätt. Nämnden får i varje enskilt fall bedöma om det begränsade samtycket kan anses ge tillräckligt utrymme för att kunna garantera den behövliga vården. Om så inte är fallet bör ansökan om vård med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) göras. Lagen kan även vara tillämplig då vårdnadshavaren trots lämnat samtycke kan befaras ingripa i vården på ett för den unge störande sätt så att den behövliga vården inte kan ges (jfr RÅ 1987 ref 97).

Att släktingplaceringar skulle ha ett ovillkorligt försteg framför andra familjehem går inte att utläsa vare sig av lagtext eller av förarbeten. Tvärtom har socialutskottet uttalat att om ett barn inte kan tillförsäkras god vård i ett närstående hem, skall placeringen inte ske där utan i ett annat hem.

Det åligger alltid socialnämnden att *överväga* en placering i ett släktinghem eller annat närstående hem. Frågan är vad detta ansvar innebär. Socialstyrelsen kan konstatera att på denna punkt skiljer sig socialtjänstens praxis åt. Det är inte alltid så att en sådan utredning inleds. Redan på grundval av förhandsinformation om familjen och barnet samt den speciella situationen kan underlag finnas för att göra en bedömning av hemmets lämplighet. Vid sådana bedömningar är det även av betydelse att beakta den forskning och de erfarenheter som finns om barns sätt att reagera och hantera den speciella situationen. De krav som kan ställas inför en

placering av ett barn är att tillräckligt underlag finns för att ta ställning till var barnets behov av vård, stöd och hjälp bäst tillgodoses.

Sammanfattningsvis anser Socialstyrelsen att vid val av lämpligt familjehem måste principen om barnets bästa gälla. Denna princip skall gälla även vid överväganden om släktingplacering. Detta förutsätter att det finns en god kännedom om familjen och barnet. Här ställs stora krav på utredaren, inte minst vad gäller kunskaper om barnets förutsättningar och behov. Om inte vårdnadshavaren samtycker till hela den erforderliga vården, inklusive förslag på familjehem, måste en prövning göras om förutsättningar finns för att tillämpa LVU. Detsamma gäller när vårdnadshavaren enbart går med på en viss släktingplacering eller när han inte accepterar en sådan och nämnden har en annan uppfattning. Det finns således inget ovillkorligt försteg för en släktingplacering. Socialnämnden har att noga bedöma för- och nackdelar med en sådan placering.

Övrigt

Länsstyrelsen har i sin tillsynsrapport behandlat frågan om en förälder, tillika vårdnadshavare, som dödar den andra föräldern skall ha kvar sitt vårdnadsansvar. Svaret på den frågan är inte enkelt och det är tveksamt om det går att ge något generellt svar. Situationen ser olika ut i varje enskilt fall. Viktigt är att inte tappa bort vad som är bäst för barnet i det enskilda fallet.

När händelser av detta slag inträffar ställs frågor om hur socialtjänsten skall agera i vårdnadsfrågan och kunskaper söks om hur man bör handla. Denna typ av händelser är visserligen inte vanliga men sammantaget över en längre tidsperiod berör det flera barn på ett mycket omvälvande sätt. Socialstyrelsen anser därför att det är angeläget att dessa fall kartläggs och att man bl.a. följer upp vilken typ av hem barnet placerats i och hur vårdnadsfrågan har lösts. Det är önskvärt att en sådan kartläggning görs i den aviserade översynen av vårdnadsdagstiftningen. Där bör även tas ställning till om det, mot bakgrund av dessa fall, finns behov av att göra ändringar i vårdnadsbestämmelserna.

Anmälarna gavs tillfälle att kommentera nämndens remissvar och yttrandet från Socialstyrelsen. Det sistnämnda översändes för kännedom till Socialnämnden i Trelleborgs kommun och till Länsstyrelsen i Skåne län.

Vid beslutet hade JO tillgång till bl.a. delar av den akt som upprättats i ärendet vid socialförvaltningen i Trelleborgs kommun och de beslut och domar som Länsrätten i Skåne län (mål nr 9727-1999) och Kammarrätten i Göteborg (mål nr 1549-2000) meddelat i ärendet efter det att nämndens beslut om AA:s familjehemsplacering överklagats för laglighetsprövning.

I ett beslut den 14 februari 2001 anförde *JO André* följande.

Enligt 12 § SoL skall socialnämnden bl.a. verka för att barn och ungdom växer upp under goda och trygga förhållanden.

Socialnämnden skall enligt 22 § SoL sörja för att den som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem eller i ett hem för vård eller boende. Enligt bestämmelsens tredje stycke skall vården utformas så att den främjar den enskildes samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön. I fjärde stycket anges att vid placering av barn skall i första hand övervägas om barnet kan tas om hand av någon anhörig eller annan närstående. Enligt 1 § SoL skall dock barnets bästa alltid beaktas.

Socialnämndens insatser beträffande barn och ungdomar bygger på samtycke från de berörda enskildas sida. Under vissa förutsättningar är dock nämnden skyldig att omhänderta barn och ungdomar för vård. Regler om sådana tvångsinsatser finns i LVU.

BB:s gärning att beröva CC livet innebar för AA att hon förlorade sin mor. BB satte sig genom gärningen också ur stånd att för lång tid framåt svara för den faktiska omvårdnaden av AA. Därmed aktualiserades socialnämndens ansvar att sörja för att AA togs om hand på erforderligt sätt. De alternativ som därvid stod nämnden till buds var att antingen placera AA i familjehem eller att ansöka om vårdnadsöverflyttning.

De regler som behandlar överflyttande av vårdnad i en situation som den förevarande återfinns i 6 kap. 7 § föräldrabalken, FB. Enligt bestämmelsens första stycke skall rätten besluta om ändring i vårdnaden om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling. I förarbeten till lagstiftningen anfördes bl.a. följande (prop. 1981/82:168 s. 68).

I de flesta fall torde sålunda förevarande paragraf i praktiken aktualiseras bara när barnet har tagits om hand med stöd av LVU. En överflyttning av vårdnaden bör inte heller ske annat än om det finns någon annan lämplig person som är villig att utöva vårdnaden och som barnet har ett så gott förhållande till att barnet självt kan eller rimligen bör acceptera denne som vårdnadshavare. Det betyder att ett beslut om att omedelbart skilja en förälder från vårdnaden om ett barn redan när förälderns olämplighet kommer till myndighetens kännedom i allmänhet kan meddelas bara om den andra föräldern är villig att ensam ta över ansvaret för barnet. I övriga fall torde det många gånger vara nödvändigt att barnet har bott en tid i ett fosterhem för att man skall kunna avgöra hur denna placering har utfallit.

Av det sagda följer att en sådan åtgärd som att överflytta vårdnaden inte helt enkelt låter sig göras i fall där barnet ännu inte har placerats i familjehem och där den andra föräldern inte kan överta vårdnadsansvaret. Det kan däremot ofta vara befogat för nämnden att under ett senare skede, t.ex. efter det att en familjehemsplacering pågått under en tid och utfallit positivt, väcka frågan om att överflytta vårdnaden om barnet till familjehemsföräldrarna. Så kan vara fallet särskilt om föräldern är frihetsberövad under lång tid och därför inte har möjlighet att aktivt ta tillvara barnets intressen. Frågan om vårdnadsöverflyttning har varit föremål för övervägande i LVU-utredningens betänkande Omhändertagen, SOU 2000:77.

För det fall frågan om vårdnadsöverflyttning inte aktualiseras är den möjlighet som kvarstår för nämnden att placera barnet i familjehem. En sådan placering kan ske antingen som en frivillig placering enligt SoL eller med stöd av LVU. Det ligger i sakens natur att det finns skäl för socialnämnden att överväga behovet av att bereda barn vård enligt LVU i en situation som den förevarande. Om vårdnadshavaren medger de förslag om insatser för barnet som nämnden föreslår är emellertid utrymmet för att tillämpa LVU begränsat. LVU-utredningen har i det ovan nämnda betänkandet även tagit upp denna fråga. Utredningen fann dock inte skäl att föreslå någon ändring av lagstiftningen såvitt avsåg de fall där en förälder berövat den

andra föräldern livet utan ansåg att frågan om tillämpligheten av LVU måste besvaras utifrån förhållandena i det enskilda fallet, betänkandet s. 87.

Då såväl reglerna om vårdnadsöverflyttning som frågan om LVU:s tillämplighet i fall som det förevarande nu bereds inom Regeringskansliet finns det inte skäl för mig att här uppehålla mig ytterligare vid den saken.

Det kan konstateras att nämnden i det inledande skedet av handläggningen valde att inte väcka talan om vårdnadsöverflyttning. I stället påbörjades arbetet med att ordna en familjehemsplacering åt AA. Nämndens agerande ger så långt inte anledning till någon kritik från min sida.

Den utredning som jag har företagit har framför allt avsett frågan om hur nämnden utrett placeringen av AA och om nämnden utan godtagbara skäl har underlåtit att placera AA hos någon av hennes släktingar.

Som angetts ovan stadgas numera i 22 § fjärde stycket SoL att vid placering av barn i första hand *skall* övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. Bestämmelsen, som har tillkommit på initiativ av Socialutskottet, var ursprungligen avfattad på så sätt att socialnämnden vid placering av barn i första hand *borde* överväga s.k. anhörigplacering. I samband med införandet av fjärde stycket i lagrummet anförde Socialutskottet (1996/97:SoU18 s. 84) bl.a. följande.

Barnets bästa skall vara en ledstjärna i arbetet med barn. Svensk och utländsk forskning visar att placeringar av barn hos släktingar kan vara att föredra om man ser placeringen ur ett livsperspektiv.... Det är angeläget att socialtjänsten i varje enskilt fall prövar att placera barnet i det naturliga nätverket. Det finns dock inga garantier för att en sådan placering tillförsäkrar barnet god vård.... Om personerna i barnets nätverk inte kan tillförsäkra barnet en god vård skall placering givetvis inte ske där utan i ett annat familjehem. I dessa fall bör socialtjänsten utreda anhörigas och närståendes möjligheter att på andra sätt stödja barnet.

Ordalydelsen i 22 § fjärde stycket SoL ändrades den 1 juli 1999, även detta på initiativ av Socialutskottet, från att anhörigplacering ”bör” övervägas till att sådan placering ”skall” övervägas. Enligt utskottsbetänkandet (1998/99:SoU6 s. 43) ville man ytterligare betona vikten av att socialtjänsten i första hand överväger huruvida placeringen kan ske hos släktingar eller andra närstående.

Frågan om vad som är barnets bästa låter sig inte enkelt besvaras utan är naturligtvis beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. Det är inte självklart att de syften som ligger bakom bestämmelsen om anhörigplacering alltid gör sig gällande med lika styrka. I de flesta fall kan sannolikt enighet uppnås om att det är till fördel om barnet kan placeras hos släktingar eller andra närstående eftersom en sådan placering normalt innebär att barnet kan behålla det nätverk som redan finns omkring det. Barnet ges därigenom också större möjligheter att bibehålla kontakten med föräldrar och andra anhöriga. Det går emellertid inte att helt bortse ifrån att det finns fall där det kan befaras att en placering hos anhöriga kan medföra att barnets kontakter med andra närstående försvåras. Så kan vara fallet bl.a. om det föreligger konflikter mellan dessa grupper eller om förhållandet mellan dem annars är ansträngt. Rent allmänt kan det inte antas vara till fördel för

ett barn att växa upp i en miljö som är fientligt inställd till barnets förälder. I de allra flesta fall är det i vart fall på lång sikt till förmån för barnet om någon kontakt kan upprätthållas med föräldern. Det är emellertid inte alltid så att kontakt och umgänge med föräldrarna eller någon av dem gagnar barnet.

Skyldigheten att beakta barnets bästa innebär att socialnämnden i sin utredning måste planera vården utifrån det enskilda barnets behov av stöd, hjälp och skydd. I denna planering bör vårdnadshavaren inte ges något avgörande inflytande över barnets framtid utan i stället måste utgångspunkten vara att det är det enskilda barnets förhållanden och framtida behov som skall ligga till grund för socialnämndens bedömning av var barnet skall placeras.

Först efter det att nämnden tagit ställning till vad som kan anses vara bäst för barnet aktualiseras frågan om barnets vårdnadshavare, och den unge själv när han fyllt 15 år, samtycker till den planerade vården. Lämnas samtycke till hela den erforderliga vården innebär det som regel att vården kan ges i frivilliga former. Först om vårdnadshavaren, eller i förekommande fall barnet själv, motsätter sig den planerade vården uppkommer fråga om att bereda barnet vård enligt LVU.

Inledningsvis placerades AA hos sina farföräldrar. Vad som kommit fram i denna del föranleder inte något uttalande från min sida. I samband med att fadern därefter dömdes för mord på sin hustru hade nämnden att ordna en stadigvarande placering för AA. Därvid framfördes olika uppfattningar om var AA skulle placeras. Släktingar på moderns sida uttryckte önskemål om att flickan skulle placeras hos dem medan fadern och dennes anhöriga ansåg det vara lämpligast att flickan placerades i ett hem som inte hade någon anknytning till familjen.

Vilka krav som ligger i nämndens skyldighet att överväga anhörigplacering anges inte närmare i lagtexten eller i förarbetena. Det kan emellertid konstateras att en sådan placering inte medför någon befrielse från kravet på att det tänkta familjehemmet skall utredas och godkännas på liknande sätt som ett ”främmande” familjehem (se prop. 1996/97:124 s. 114 och socialutskottets betänkande 1996/97:SoU18 s. 84).

Av Socialstyrelsens yttrande framgår att socialtjänstens praxis skiljer sig åt i detta avseende och att det inte alltid är så att en familjehemsutredning inleds. En familjehemsutredning ger i och för sig en bra bild av hemmets möjlighet att ge barnet god vård. Det går emellertid inte att bortse från att det ofta ändå kan finnas underlag för att göra en tillfredsställande bedömning av lämpligheten att placera barnet i ett visst hem.

I uttrycket överväga måste enligt min mening främst ligga att nämnden skall undersöka det befintliga nätverk som finns runt barnet för att utröna om det finns möjlighet att placera barnet inom den kretsen och i vad mån det finns intresse hos och möjlighet för någon i denna krets att ta emot barnet. För det fall nämnden kan konstatera att det inte finns någon i barnets nätverk som har möjlighet att ta emot barnet måste nämnden redan här anses ha fullgjort den skyldighet som ålagts den i 22 § fjärde stycket SoL. Om däremot någon anhörig förklarar sig villig att ta emot

barnet måste det åligga nämnden att närmare utreda förutsättningarna för en sådan placering. Om flera anhöriga var för sig förklarar sig villiga att ta emot barnet bör denna skyldighet gälla i förhållande till var och en av dem.

I AA:s fall fanns det släktingar på hennes avlidna moders sida som var villiga att fungera som familjehem för henne, nämligen hennes morfar och hennes två mostrar. Jag har vid min granskning av den utredning som gjorts av familjehemsutredarna NN och OO inte kunnat dra annan slutsats än att nämnden de facto fullgjort sin skyldighet att utreda förutsättningarna för en placering av AA hos någon av dessa släktingar. Det kan därvid konstateras bl.a. att utredarna har gjort hembesök hos morfadern och hos den ena mostern. Utredarna har även haft enskilda samtal med de släktingar som haft önskemål om att bli familjehem för AA. Det förtjänar att framhållas att det härvidlag inte påvisades några missförhållanden av något slag och att placeringen av AA i ett externt familjehem grundades på helt andra överväganden.

Genom nämndens beslut den 27 september 1999 placerades AA, i enlighet med det förslag som förvaltningen avgett efter företagen utredning, i ett familjehem utanför släktingnätverket. Fadern, som fortfarande är vårdnadshavare för AA, samtyckte till placeringen. I och med detta aktualiserades inte någon tillämpning av LVU. Det har självfallet varit en mycket grannlaga uppgift för nämnden att i detta fall försöka komma fram till ett beslut som så påtagligt har betydelse för AA:s hela framtid. JO är mycket återhållsam med att överpröva myndigheters bedömningar i olika sakfrågor. Jag finner inte skäl att här göra något avsteg från denna princip. Det finns dock anledning att framhålla att jag vid min granskning av ärendet inte har gjort några andra iakttagelser än att nämndens handläggning präglats av en vilja att komma fram till den lösning som kan antas vara bäst för AA.

Fallet angående AA har varit uppmärksammat och har diskuterats utifrån olika aspekter. Det ligger i sakens natur att man kan anföra synpunkter på hur socialnämnden har handlat. Detta har visat sig inte minst genom det beslut som Länsstyrelsen i Skåne län har meddelat i det tillsynsärende som inleddes i anledning av klagomål från AA:s släktingar på moderns sida. I beslutet har länsstyrelsen i flera avseenden riktat allvarlig kritik mot nämndens handläggning av ärendet. Mot bakgrund av de mycket svåra överväganden som är för handen i ett fall som det förevarande finner jag inte anledning att göra något särskilt uttalande med anledning av de klagomål som makarna FF och GG har anfört mot länsstyrelsens handläggning av ärendet.